

TERȚIARIZAREA ECONOMIEI ROMANEȘTI, ROLUL SERVICIILOR ÎN DEZVOLTAREA ECONOMICĂ

THE TERTIARITY OF ROMANIAN ECONOMY, THE ROLE OF SERVICES IN ECONOMIC DEVELOPMENT

LA TERTIARITE DES ROUMAIN ECONOMIE, LE RÔLE DES SERVICES DANS LE DÉVELOPPEMENT ÉCONOMIQUE

Teza de doctorat intitulată "**Terțiarizarea economiei românești, rolul serviciilor în dezvoltarea economică**" constituie rezultatul final al cercetării întreprinse pe parcursul doctoratului, în care mi-am propus tratarea problematicii sectorului terțiar și a contribuției acestuia în evoluția economică a României, în contextul fenomenului globalizării, dar având în vedere și actuala criză economică și financiar monetară internațională, reușind în acest fel, o întrepătrundere simetrică a aspectelor teoretico-metodologice cu cele practice.

Actualitatea și importanța temei de cercetare, rezultă, în opinia mea, din faptul că tratează o problemă de mare interes pentru toți participanții la viața economică și nu numai, și anume, aceea a celui mai dinamic sector economic: cel al serviciilor. Prin dimensiunile sale, prin dinamica și gradul de integrare a sa cu celelalte categorii de activități economice, sectorul serviciilor exercită un impact considerabil asupra economiei UE, iar un sector funcțional al serviciilor este esențial pentru impulsivitatea și susținerea creșterii economice, în principal deoarece: reprezintă condiția necesară pentru atingerea performanței economice: producătorii și exportatorii nu pot deveni competitivi în lipsa accesului la sisteme bancare, de asigurări, contabile, de telecomunicații sau de transport eficient; constituie o premiză a dezvoltării economice: accesul la servicii competitive la nivel mondial ajută exportatorii și producătorii din țările în curs de dezvoltare să își valorifice mai bine avantajele comparative; conduce la creșterea ritmului inovării, impulsionează transferul de tehnologie și generează economii pentru consumatori; contribuie la încurajarea investițiilor pe termen lung.

Scopul prezentei lucrări îl constituie încadrarea, în timp și spațiu, a rolului pe care sectorul terțiar îl joacă în cadrul unei societăți în plină schimbare, ca urmare a transformărilor survenite pe parcursul unor fenomene de amploare, precum integrarea și globalizarea. Este cunoscut faptul că fenomenul creșterii economice și, în special, cel al dezvoltării economice apare indisolubil legat, în epoca modernă, de un complex de modificări structurale care au loc nu numai la nivelul relațiilor intersectoriale, ci și în cadrul diferitelor sectoare economice. Continua expansiune a sectoarelor de servicii sugerează faptul că potențialul de creștere a economiilor europene va depinde din ce în ce mai mult de competitivitatea sectoarelor de servicii și de abilitatea acestora de a inova. Dereglementarea sau, mai precis, re-reglementarea și deschiderea piețelor de servicii concurenței internaționale conduc la concluzia că bunăstarea viitoare a economiilor în tranziție și nu numai, va depinde în mod crucial de creșterile de productivitate la nivelul sectoarelor de servicii.

Pentru realizarea scopului lucrării, se vizează următoarele **obiective ale cercetării**: prezentarea principalelor aspecte teoretice și metodologice privind sectorul terțiar și perspectiva implicațiilor acestuia asupra dezvoltării, descrierea sistemului economic în contextul evoluției istorice și analiza cadrului macroeconomic, caracterizarea principalelor mutații structurale, identificarea reperelor schimbării rolului și poziției serviciilor în economia României.

Contribuțiile proprii sunt prezente pe întregul parcurs al lucrării de doctorat și nu vizează numai lămurirea unor aspecte teoretice cum sunt cele tratate în primele capitole, ci se axează pe explicarea modificărilor structurale ale economiei românești, cu rol esențial în cunoașterea reală a posibilităților și performanțelor viitoare ale sectorului serviciilor. Analiza este dezvoltată prin desprinderea rolului (actual și potențial) diferitelor activități din sectorul terțiar al economiei românești în dezvoltarea economică de ansamblu; astfel au fost selectați principalii factori ai competitivității sectorului terțiar de care beneficiază țara noastră și au fost reliefate constrângerile procesului de dezvoltare a sectorului serviciilor atât la nivelul întregii țări, cât și al regiunii de dezvoltare Sud Vest Oltenia, care face obiectul studiului de caz realizat în ultima parte a tezei.

Lucrarea de față reprezintă o cercetare practică realizată din necesitatea stringentă de a identifica impactul dezvoltării activităților de servicii asupra gradului de modernizare și dezvoltare a economiei naționale, precum și o abordare structurală inedită a modificării caracteristicilor sistemului economic. Plecând de la realitățile economice, precum și de la rezultatele cercetărilor derulate anterior cu privire la activitățile de servicii din arealul ce a făcut obiectul cercetării, s-a considerat mai mult decât oportună derularea acestui studiu. Spre deosebire de alte domenii, unde impactul și rezultatul unei acțiuni poate fi evaluat mai rapid și mai ușor, în cazul serviciilor acest fenomen este mai dificil și mai sensibil. Derularea cercetării a permis obținerea unor rezultate care să fundamenteze concluzii pertinente cu valoare practică pentru conceperea programelor sau strategiilor viitoare de dezvoltare a activităților sectorului terțiar, astfel încât rezultatele să fie cele scontate. Sistematizarea lor a permis redactarea unui document util în vederea adaptării structurale ulterioare, în urma identificării modului în care dezvoltarea activităților de servicii conduce la potențarea dezvoltării economice a României.

În capitolele și subcapitolele tezei de doctorat sunt formulate concluzii și recomandări pentru extinderea și eficientizarea activităților de servicii, atât a celor pentru populație cât și a celor pentru agenții economici.

Principalele probleme referitoare la fundamentarea teoretică a temei abordate, **elementele de originalitate** specifice domeniului precum și modalitățile de validare științifică a acestora, sintetizate, se prezintă astfel:

- ❖ Experiența țărilor avansate a dovedit de atâtea ori că nu se poate ieși din criză și nu se pot înlătura efectele crizei economice, fără schimbări tehnologice importante, fără îmbunătățiri aduse aparatului de producție, fără modernizarea produselor și a sistemelor de comercializare și, în general, fără o adaptare a structurilor economice la cerințele noi ale piețelor de materii prime și ale piețelor de desfacere. Dacă se are în

vedere decalajul României față de alte țări dezvoltate, în ce privește nivelul de dezvoltare și cel tehnologic, este evident că sarcina pe linia schimbării și modernizării structurilor este mai mare și mult mai grea pentru țara noastră, însă pe deplin realizabilă. Se impune însă o condiție esențială: de a însoți efortul material și uman prevăzut în strategiile de dezvoltare de o preocupare mai mare și mai susținută pe linia promovării unor elemente noi ale mecanismului economic, care să însoțească și să sprijine politica de adaptare a structurilor economice, bazată pe criteriul eficienței economice și evaluată în funcție de posibilitățile reale ale economiei naționale și de evoluțiile economiei mondiale.

- ❖ Pentru economia țării noastre, se ridică, în prezent, problema unor schimbări structurale profunde și de mari întinderi: dezvoltarea mai rapidă a agriculturii, în vederea sporirii producției de materii prime agricole pentru industrie, îmbunătățirea structurii ramurilor și subramurilor industriale, prin dezvoltarea cu precădere a industriilor cu consumuri energetice reduse, cu produse de înaltă valoare, etc., introducerea noilor tehnologii și a noilor produse cu performanțe superioare, care să reducă consumul de resurse energetice și de materii prime deficitare, să contribuie la ridicarea productivității muncii și să aibă un grad sporit de siguranță în exploatare. Totodată, economiile multor țări (dezvoltate sau mai puțin dezvoltate) sunt construite în jurul activităților de servicii, fiecare stat dezvoltându-și propriile capacități terțiare (intensive în cunoaștere, respectiv în muncă). Fiind considerate, cu precădere, motoare ale dezvoltării, serviciile trebuie să dețină un loc important în strategiile de orientare a demersurilor viitoare. **Schimbarea unor anumite structuri** atrage după sine, în mod necesar, **modificarea în diferite proporții a celorlalte structuri** și, de aceea, este foarte importantă analiza concretă și corelată a structurilor, a tuturor elementelor componente, a schimbării și transformării lor, pentru luarea în considerare a întregii lor complexități în actele de decizie privind structurile economice.
- ❖ Scopul principal al lucrării a fost acela de a ancora realitățile economiei românești în contextul actual al dezvoltării economiei mondiale, prin cercetarea unor aspecte referitoare la gradul de dezvoltare a diferitelor categorii de servicii care prezintă o importanță majoră pentru buna desfășurare a activităților la nivelul agenților economici, indiferent de domeniul în care aceștia își desfășoară activitatea și pentru asigurarea unui nivel de trai corespunzător pentru populația României. Problematika de bază a cercetărilor efectuate a apărut în urma identificării unui decalaj puternic între gradul de dezvoltare a serviciilor din țara noastră, comparativ cu cel existent în țările mai dezvoltate ale Uniunii Europene.
- ❖ Am analizat posibilitatea consolidării capacității sectorului românesc de servicii de a genera fluxuri externe, prin studierea unor modele de specializare în acele ramuri și subramuri de servicii în care România

dispune de avantaje comparative și, respectiv, în care pot fi create aceste avantaje în perspectivă. Aceasta nu poate fi însă realizată fără un demers conștient și susținut de modernizare a întregii infrastructuri de servicii, ca premisă indispensabilă a creării unei economii eficiente. Într-o perspectivă imediată, înzestrarea relativă cu factori de care dispune România oferă o bază potențială pentru dezvoltarea unor categorii și subcategoriilor de servicii competitive pe plan internațional.

- ❖ Am arătat că în întreprinderea de servicii, calitatea constituie factorul cheie pentru poziția pe piață în raport cu firmele concurente. Dacă în alte ramuri se pot folosi politici de preț și alte politici concurențiale, în servicii calitatea rămâne primordială pentru păstrarea priorității în fața altor firme, întreținută - efectiv și ca imagine - prin toate metodele: calitate, reclamă, publicitate, totul pe fondul respectării unei culturi de întreprinderi care s-a dovedit în timp benefică.
- ❖ Relația dintre competitivitate și servicii trebuie înțeleasă într-un cadru care să ia în considerare atât efectele serviciilor asupra economiei globale, cât și provocările pe care le ridică economiile competitive la adresa serviciilor. Cel puțin trei dimensiuni ale raportului „servicii-dezvoltare” conferă substanță aprecierii că drumul României către integrarea eficientă în structurile economice europene și mondiale trece în mod implacabil prin amplificarea poziției și rolului serviciilor în cadrul economiei naționale, și anume:
  - legătura inextricabilă dintre servicii și procesul de edificare și funcționare a pieței;
  - adâncirea relațiilor de interconexiune și de integrare dintre servicii și restul economiei, în general, și dintre servicii și industrie, în particular;
  - amplificarea oportunităților de creștere și dezvoltare în virtutea extinderii sferei tranzacțiilor internaționale cu servicii, ca urmare a liberalizării progresive a acestora.
- ❖ Pornind de la principiile avantajului comparativ și competitiv și de la teoria celor trei stadii potrivit căreia economia țărilor dezvoltate a devenit o economie a serviciilor, teorii economice mai noi tind să sugereze că țările în dezvoltare ar avea un avantaj comparativ în bunuri, în timp ce țările dezvoltate posedă un avantaj comparativ în servicii. În realitate, între exportul de bunuri și exportul de servicii există o intercondiționare reciprocă. De fapt, abilitatea de a integra bunuri și servicii poate fi chiar cheia performanței în activitățile de export.
- ❖ Pentru a evidenția gradul de specializare al României în servicii am determinat indicele avantajului comparativ aparent (IACA), ce compară ponderea producției/exporturilor unei țări pentru un anumit serviciu în totalul producției/exporturilor sale cu ponderea în producția/exporturile mondiale (sau ale unei grupe de țări) ale acelui produs. O altă modalitate prin care am pus în evidență competitivitatea serviciilor este calcularea indicelui productivității relative și a ponderii exporturilor de servicii în total exporturi. Astfel, știind că în anul 2012, ponderea exporturilor de servicii comercializabile ale României în total mondial

reprezentau 0,2%, nivelul minim al acestora presupunând că ar fi de 0,1%, iar cel maxim de 15%, indicele competitivității exportului românesc de servicii ar fi de 0,006. Acest indice reflectă competitivitatea slabă a serviciilor românești la export, confirmând o dată în plus faptul că dotarea cu factori de producție nu este suficientă, trebuind să fie dublată de eforturi investiționale și de inovare, atât în privința bazei materiale, cât și în ceea ce privește creșterea calității serviciilor.

- ❖ Structura exporturilor de servicii ale României pe cele trei componente arată că, în 2011, "transportul" a deținut 30,7% din totalul încasărilor din exportul de servicii, "turismului" i-au revenit 14% iar categoriilor de servicii înglobate în "alte servicii" – 55,3%. În comparație cu anii care au precedat criza, în 2011 nu au intervenit modificări esențiale în structura exporturilor românești de servicii. Dar în raport cu configurația exporturilor la nivel global și european, cele ale României prezintă unele particularități sub aspect structural. Astfel, se remarcă ponderea încă relativ ridicată comparativ cu media globală (de 21% în 2011) a transportului, considerat a face parte din categoria serviciilor tradiționale (deși ponderea sa s-a diminuat notabil față de media de 40% din prima jumătate a anilor '2000). Pe de altă parte, la importante categorii de servicii, importurile depășesc sistematic valoarea exporturilor, România înregistrând *deficite structurale*, ceea ce reflectă dezavantajele sale competitive în domeniile respective. Este vorba în special de serviciile juridice, de consultanță contabilă și managerială (-315 milioane euro în 2010 și -344 milioane euro în 2011), serviciile financiare (-201 milioane euro/-258 milioane euro), serviciile de asigurare (-144 milioane euro/-184 milioane euro), serviciile audiovizuale (-118 milioane euro/-158 milioane euro), taxele de licență/drepturile de autor (-136 milioane euro în 2011).
- ❖ Reluarea creșterii fluxurilor de servicii într-un ritm inferior expansiunii fluxurilor de bunuri, alături de contracția mult mai severă a fluxurilor de servicii comparativ cu cele de bunuri în 2009 și perpetuarea ritmurilor negative în 2010, au condus la *restrângerea drastică a ponderii serviciilor în exporturile totale de bunuri și servicii* ale României. Acest indicator, care reflectă gradul de angrenare a serviciilor în schimburile comerciale totale, și care atinsese nivelul istoric de 21% în 2008, a scăzut în 2011 din nou la 14% (adică la nivelul anilor '90 și începutul anilor '2000), fiind în discordanță cu tendințele manifestate pe plan european și global. Spre comparație, ponderea serviciilor în comerțul cumulat de bunuri și servicii s-a ridicat în 2011 la 22% în medie europeană și la 19% în medie globală – niveluri care s-au menținut relativ constante în ultimele decenii.
- ❖ În urma analizei situației actuale, se poate constata o situație nefavorabilă a mai multor factori cu influență asupra competitivității sectorului de servicii. Structura populației ocupate s-a modificat sensibil, iar procesul este departe de a fi încheiat; unele din deplasările

structurale se înscriu pe traiectoria normală a evoluției către structurile ocupaționale specifice economiilor dezvoltate, altele însă sunt derutante și atipice, dar toate s-au produs pe fondul declinului economic. Extinderea activității sectorului terțiar și capacitatea acestuia de absorbție a unei forțe de muncă suplimentare, vor fi influențate nu numai de situația de pe piața internă, ci și de alți factori care afectează schimburile externe ale țării noastre (sistemul de preferințe al altor state pentru firmele românești, convențiile de colaborare economică). Nu trebuie uitat faptul că găsirea și menținerea de bușeele pentru diferitele servicii exportate va depinde hotărâtor, de îmbunătățirea nivelului profesional al forței de muncă ocupate în servicii. Experiența unor țări care, deși nu aveau tradiție în sectorul terțiar, au acordat atenție deosebită pregătirii profesionale a forței de muncă, arată că acest sector poate aduce o contribuție substanțială la desfășurarea cu eficiență ridicată a comerțului exterior, la susținerea creșterii economice.

- ❖ Accesul la servicii eficiente și în special la servicii moderne de producție a devenit un factor decisiv al dezvoltării economice de ansamblu și al competitivității economiilor contemporane, după cum dovedesc, fără echivoc, rezultatele cercetărilor recente efectuate pe plan internațional, iar dincolo de această dimensiune, cercetările noastre arată că, în cazul specific al țărilor aflate în tranziție, serviciile de producție constituie o verigă importantă care leagă cele trei componente majore ale transformării sistemice: stabilizarea macro-economică, ajustarea structurală și procesul de edificare a noilor instituții ale pieței. În lupta concurențială atitudini importante sunt: inovarea, integrarea în amonte și aval, o productivitate crescută, o calitate deosebită, costuri competitive și prețuri scăzute, un marketing modern, folosirea celor mai adecvate canale de distribuție, acordarea de facilități, etc. Intrarea în U.E. a impus o nouă concepție, o nouă gândire care să conducă la schimbări de ordin organizatoric, tehnologic, conceptual și social în activitatea managerială; strategiile avute în vedere pot fi ofensive, defensive și de „recoltare”.
- ❖ Prin dimensiunile sale, prin dinamica și gradul de integrare a sa cu celelalte categorii de activități economice, sectorul serviciilor exercită un impact considerabil asupra economiei naționale, iar un sector funcțional al serviciilor este esențial pentru impulsivitatea și susținerea creșterii economice, în principal deoarece:
  - reprezintă condiția necesară pentru atingerea performanței economice: producătorii și exportatorii nu pot deveni competitivi în lipsa accesului la sisteme bancare, de asigurări, contabile, de telecomunicații sau de transport eficiente;
  - constituie o premiză a dezvoltării economice: accesul la servicii competitive la nivel mondial ajută exportatorii și producătorii români să își valorifice mai bine avantajele comparative;
  - conduce la creșterea ritmului inovării, impulsionează transferul de tehnologie și generează economii pentru consumatori.
- ❖ O contribuție importantă la accelerarea dezvoltării sectorului de servicii

În țara noastră ar putea să o aducă stimularea dezvoltării sectorului de întreprinderi mici și mijlocii, care ar putea contribui într-o măsură considerabilă la creșterea și diversificarea ofertei de servicii de producție în țara noastră. Dezvoltarea dinamică a serviciilor de producție în țările dezvoltate în ultimele două decenii a fost stimulată într-o largă măsură de așa-numitul "proces de externalizare" a producției de servicii, în virtutea căruia, serviciile furnizate în trecut în cadrul întreprinderilor mari au fost subcontractate unor firme autonome sau unor filiale ale marilor firme create în acest scop. Serviciile furnizate în noile împrejurări s-au diversificat, s-au specializat, devenind mai eficiente și mai accesibile pe piață. Dimensiunea capitalului necesar pentru crearea unei asemenea firme mici sau mijlocii este redusă, iar adaptabilitatea și competitivitatea unei asemenea întreprinderi, odată creată, este consolidată.

- ❖ Specializarea IMM-urilor, evaluată în raport cu numărul de firme active în fiecare sector economic, prezintă caracteristici generale foarte asemănătoare în România comparativ cu Uniunea Europeană. Cele mai multe dintre IMM-uri își desfășoară activitatea în sfera serviciilor, ponderea acestora în totalul activităților economice fiind în România de 39,5%, față de o medie de 44,2% la nivelul UE-27. Sectorul comerț este unul reprezentativ pentru IMM-urile românești, care dețin o pondere de 38,8%, mai mare decât în cazul IMM-urilor din Uniunea Europeană (30,6%).
- ❖ Astfel, se poate aprecia că influxul de ISD în România este subminat de lipsa unor facilități infrastructurale și de servicii moderne, indispensabile desfășurării vieții de afaceri și racordării acesteia la rețelele de operare de anvergură globală, între care putem aminti: lipsa unui sistem, modern de telecomunicații, facilitățile aeroportuare precare destinate traficului internațional, precum și absența unei rețele de servicii financiare și de afaceri moderne și diversificate, atât de necesare pentru derularea curentă a relațiilor de afaceri. Pe de altă parte, modernizarea sectorului de servicii și a celorlalte sectoare ale economiei românești este serios afectată de lipsa unei implicări mai substanțiale a ISD în economie. Predominanța încă a serviciilor tradiționale (transporturi, turism) și ponderea extrem de modestă a categoriei de servicii de producție/ de afaceri în comerțul total cu servicii ale României sunt relevante pentru gradul scăzut de diversificare a serviciilor românești prestate pe plan internațional și, în ultimă instanță, pentru handicapul sectorului românesc de servicii de a genera întreaga gamă de servicii moderne cerute pe piețele externe.
- ❖ Din cauza deficiențelor structurale ale industriilor autohtone de servicii, coroborate cu o infrastructură neadecvată, în special în domeniul telecomunicațiilor, capacitatea sectorului românesc de servicii de a face față cererii sporite de servicii pe plan intern și de a extinde totodată exporturile de servicii este drastic restricționată. Incapacitatea acestuia de a genera categorii de servicii moderne și cu înalt grad de sofisticare, cum ar fi serviciile bancare, de asigurări, unele servicii profesionale, se

justifică prin absența capacităților pe plan intern în vederea producerii acestor servicii noi, între care, know-how, calificare profesională, reputație mondială.

- ❖ Creșterea în perspectivă a gradului de atractivitate a României ca loc de amplasament pentru ISD și amplificarea fluxurilor internaționale cu servicii ale României - atât prin intermediul ISD, cât și al comerțului propriu-zis cu servicii - reprezintă ingrediente majore pentru promovarea deschiderii sectorului românesc de servicii în fața cooperării largite în acest domeniu și, implicit, pentru integrarea României în structurile europene și mondiale.